

La desamortització eclesiàstica a Catalunya durant el trienni liberal (1820-1823)

Ramon Arnabat Mata

Historiador

Un dels objectius de la revolució liberal era acabar amb la propietat *imperfecta*, de manera que la nova propietat *perfecta* o *absoluta* circulés lliurement pel mercat com una mercaderia més. La propietat esdevenia un element clau de la Nació, i la mateixa Constitució de 1812 establia que s'havia de "*conservar y proteger por leyes sabias y justas*", i el projecte de Codi Civil de 1821 parlava de "*la santidad inviolable de la propiedad territorial*". Pels liberals del Trienni la desamortització i la desvinculació eren dues peces claus per a consolidar la propietat *perfecta* o *absoluta*, alhora que esdevenien dos eixos bàsics de la seva política econòmica (GARCÍA SANZ, 1985: 17-73. ARNABAT, 2001: 173-194). Emili GIRALT (1975 i 1977) dedicà la seva atenció historiogràfica a les desamortitzacions i les seves conseqüències a Catalunya a mitjans anys setanta, i la desamortització de Mendizábal és, a hores d'ara, força ben estudiada, tot i que és cert que caldria obrir noves vies (MARTELES; MORENO, 1988). En canvi, i malgrat la seva importància, la desamortització del Trienni Liberal continua sent una gran desconeguda historiogràficament, especialment a Catalunya.¹

La desamortització eclesiàstica del Trienni

Durant el Trienni Liberal (1820-1823) es posà en marxa de nou la desamortització eclesiàstica que, malgrat la seva curta durada, va servir de base per a les futures desamortitzacions. L'objectiu principal era eixugar el deute públic i, de passada, posar en el mercat una gran quantitat de terres que dinamitzessin l'economia del país, augmentar la base social addicta al nou règim, i reduir el nombre de clergat regular i el seu poder econòmic. La desamortització era una peça més de la política econòmica liberal i, per tant, l'hem d'inserir en aquest conglo-

1. En tenim molta informació desordenada a BARRAQUER ROVIRALTA, 1915: 499-1.270.

merat, com a part d'un conjunt més ampli: sistema tributari, abolició del règim senyorial, tancaments de terres, desvinculació, etc., (GIRALT, 1977 i 1990. FONTANA, 1985. ARNABAT, 2002).

Tot sembla indicar que el decret desamortitzador d'1 d'octubre de 1820 fou força ben rebut entre les classes benestants catalanes, tal i com podem comprovar en aquesta carta del comerciant i hisendat Manuel Lasala al seu corresponsal a Falset: "*Com és tanta la fam y anbelo de alguns en comprar fincas del Crèdit Públic potser serà del cas deixar-los saciar un poc, y amb est fi insinuo vuy que lo Mas Martí siga la última a posar a subhasta.*"² Malgrat aquest interès, no fou gens fàcil l'ingrés dels béns eclesiàstics al Crèdit Públic, uns cops perquè els ajuntaments s'anticipaven i s'apropiaven dels edificis religiosos per a fer-hi escoles (Granollers, Ripoll), hospitals (Torroella de Montgrí, Reus) o casernes (Lleida). El cas més espectacular fou el de Barcelona on l'ajuntament sol·licità el convent de la Mercè i el col·legi del Carme per posar-hi l'Escola de Medicina, el convent dels carmelites descalços per col·locar-hi la Societat Econòmica, el de Sant Gaietà per a la Secretaria i els batlles de la ciutat, el col·legi tridentí per a la Universitat, el convent del Carme per quarter de la Milícia Activa, el convent dels caputxins per a fer-hi una plaça, i les esglésies de Sant Jaume i de Sant Sebastià. Mentre, el Comandant general reclamava el convent de les franciscanes per a quarter; el Cap polític el de Sant Francesc de Paula pel mateix objectiu; i la Diputació de Barcelona el convent de Santa Clara per a col·locar-hi el Tribunal de l'Audiència, el de Sant Pere de les Puelles per a presó pública, i el dels agustins de Santa Mònica o dels carmelites de Sant Josep per instal·lar-hi la seu de la Societat Econòmica i els horts dels carmelites de Gràcia per fer-hi proves. En d'altres casos els ajuntaments menys constitucionals s'oposaven a la venda dels béns de les comunitats religioses argumentant que complien determinades funcions religioses i socials (Manresa, Tarragona, Solsona, Olot, Castelló d'Empúries, Tortosa).

Però els problemes no eren exclusius de les finques i edificis urbans, sinó que també abastaven les finques rurals, on s'estaven destrossant boscos i arbres, i les comunitats religioses liquidaven el seu patrimoni a corre cuita, tal i com denunciava el Cap Polític de Catalunya: "*no solamente venden la plata, los efectos de la Iglesia, los órganos y cuanto puede considerarse como bienes muebles, sino que las fincas rurales y los bienes inmuebles se inutilizan por las talas que hacen los monacales en los montes, en los olivares y viñas destruyendo los arbolados y haciendo bajar de precio las propiedades puramente territoriales*".³ No sempre però eren les comunitats religioses les que dificultaven l'alienació d'aquests béns, en altres ocasions eren els pagesos que treballaven les terres els que s'hi oposa-

2. Carta de Manuel Lasala a Josep Esteve de Falset amb data de 3 de febrer de 1821 (Arxiu Històric de Tarragona. Fons Cortadellas. Correspondència -AHT. FCC- CA-50, fol.88).

3. Carta del Cap Polític de Catalunya al Secretari d'Hisenda amb data de 16 de setembre de 1820 (Archivo Histórico Nacional -AHN-, Consejos, lligall 12.031).

ven. Així, el mes de febrer de 1822, el comerciant Antoni Satorras es queixava que la subhasta de la finca d'Artesa que volien adquirir s'hagué de suspendre "*por un incidente promovido voluntariamente por Gasset de Aña y Cendrós solicitando que se dividiera en pequeñas porciones*", és a dir com a forma de protesta davant la manera en que es desamortitzaven aquests béns.⁴

Les dades de la desamortització eclesiàstica a Catalunya

Podem copsar la importància de la desamortització eclesiàstica durant el Trienni atenent al valor de les vendes efectuades. La Junta Nacional del Crèdit Públic presentà una exposició a les Corts a finals de 1822 en què valorava en 1.407.501.279 rals les finques (1.103.678.414 rals) i censos (303.822.865 rals) aplicats a l'esmentat organisme per amortització de la deute, i fixava el valor de les finques que procedien de convents i monestirs en 728.851.107 rals (REVUELTA, 1973: 283-284). El diputat català Ramon Surrà i Rull deia el mes de maig de 1823 a les Corts que, segons les dades del Crèdit Públic, unes quatre mil persones havien adquirit béns desamortitzats per un valor de 900.000.000 de rals.⁵ Segons el comte de Toreno el valor de les vendes realitzades durant el Trienni pujaria a 1.045.609.788 rals (el 97% en paper, el 3% en censos, i el 0,1 en metàl·lic), amb una taxació prèvia de 449.899.423 rals per les 25.177 finques que foren adquirides per 7.679 compradors.⁶ Manuel GONZÁLEZ DE MOLINA (1986:144), en canvi, eleva fins a 1.500.000.000 rals el valor total d'aquesta desamortització, dades que dóna per bones Germán RUEDA (1997:38-42), que eleva el nombre de compradors als 10.000 i el d'hectàrees a 1.200.000. En qualsevol cas, això significaria entre una tercera i una quarta part del valor de les vendes fetes entre 1835 i 1849, uns 4.000.000 de rals (BELLO, 1997: 231 i RUEDA, 1997: 43-52), tot i que una part del que es recaptà en aquest període eren pagaments realitzats en funció d'adquisicions fetes durant el Trienni. L'any 1835 la Comissió encarregada d'estudiar les propostes del comte de Toreno per amortitzar el deute públic, feia una valoració positiva de la desamortització del Trienni:

4. Carta d'Antoni Satorras a Ramon Martí de Solsona amb data de 9 de febrer de 1822 (AHT. FCC. CA-50 bis, fol.52).

5. *Gaceta Española*, Sevilla, de 5 de maig de 1823, p.54-55.

6. "Proyecto de ley presentado por el Gobierno de S.M. sobre arreglo de la deuda pública", presentada a les Corts el 9 d'abril de 1835 (DSC, 1834-5, t.III, apèndix a la sessió 192 de 9 d'abril, p.5). Tot i aquestes dades, Toreno aclareix que només s'ingressaren 244.579 rals en metàl·lic, 352.539.802 rals en paper, i 10.640.702 rals en censos "*la diferencia de estas sumas a la total de los remates consiste en que los compradores no pagaron a los plazos convenidos, o en que reconocieron censos sobre las fincas que habían adquirido hasta cubrir el alcance que resultaba contra ellos*" (p.5).

“Aun cuando se dijese y probase que las fincas se habían vendido por menos valor efectivo del que tenían, no era esto motivo justo ni político contra la base de la comisión: lo primero, porque según los estados publicados hasta 1822, las fincas que fueron tasadas en 438.321.690 reales se habían vendido en 888.553.866 reales, y por consiguiente aumentaron en su venta más de un duplo; lo segundo, porque el demérito de los créditos pende en el Gobierno por ser moneda suya y no del particular; tercero, porque aun dado caso que hubiese ejemplares de que en algunas ventas hubo vicios, esto ni destruye el vigor de la ley, ni puede ser extensivo a formar regla general; y cuarto, porque aun cuando no fuesen vendidas por créditos sino repartidas gratuitamente, tendría mayor interés el Estado en que circulasen, mejorándose por los particulares, que en el estancamiento en que yacen.”⁸

Pel que fa a Catalunya, les dades recollides per Àngels SOLÀ (1974: 375 i 1983: 286-288) apunten que a la província de Barcelona el valor d'aquestes vendes durant el Trienni seria d'uns 52.000.000 de rals. A l'antic corregiment de Vilafranca, majoritàriament a la província de Tarragona, sabem segur que es vengueren béns desamortitzats per valor de 5.608.241 rals, possiblement les vendes realitzades a la província de Tarragona s'aproximaren als 18.000.000 milions de rals (ARNABAT, 2004: 85). A Lleida i els seus voltants es vengueren cases, terres, granges i molins fariners, per valor 3.273.018 rals (LLAVERO, 1991: 75-83), i hi podríem afegir 377.000 rals en què estaven taxades algunes finques del mercaderis de Lleida, o els 2.000.000 de rals en què es taxaren unes finques a Artesa, de manera que, en conjunt, a la província de Lleida apuntem que podrien haver-se desamortitzat béns per valor d'uns 15.000.000 de rals. A Girona hem pogut documentar només dades molt disperses, i tant sols referides a tres vendes: convent benedictí de Sant Feliu de Guíxols, Inquisició d'Olot i monestir benedictí de Barcelona a Santa Maria de Servià, vendes per un valor superior als 4.000.000 de rals,⁸ en total a la província el valor podria aproximar-se als 15.000.000 de rals. També disposem de dades disperses referides a la cartoixa d'Scala Dei de la qual es vengueren els béns immobles urbans per un valor d'uns 4.500.000 rals (GORT, 1991: 409-420); o al convent de Santes Creus del qual es posaren a la venda finques i edificis per un valor de 8.000.000 de rals (FORT, 1970: 304-309).

Aquestes dades parcials, a manca d'estudis globals, ens permeten d'acceptar com a força vàlides les que facilita el comte de Toreno per Catalunya, és a dir, vendes per un valor de 102.207.545 rals (un 10% del total estatal). Això significaria, segons les dades que ens proporcionen GIRALT, 1998: 1.204 i SIMÓN SEGURA, 1973: 158-159, la meitat del valor de les vendes del període 1836-1845 (228.111.390 rals per les 3.424 finques desamortitzades). En canvi, en el nostre

7. “Dictamen de la Comisión sobre Proyecto de ley presentado por el Gobierno de S.M. sobre arreglo de la deuda pública” (DSC, 1834-5, t.III, apèndix a la sessió 192 de 9 d'abril, p.11).

8. Arxiu Històric de Girona –AHG-. Fons Notarial. “Manual de Amortización, 1838-1843”, de José María Salomó, núm.2.

estudi sobre l'antic corregiment de Vilafranca hem demostrat que el valor de la desamortització del Trienni seria molt semblant al de la de Mendizábal, és a dir, uns 5.000.000 de rals (ARNABAT, 2004: 83-92. SIMÓN SEGURA, 1966: 121-141. ROVIRA GÓMEZ, 1979: 153-173). En qualsevol cas, el valor de les vendes fetes durant el Trienni signifiquen pel cap baix una setena part del valor total del període 1836-1895 (741.558.208 rals). Aquestes dades permeten revaloritzar l'oblidada desamortització del Trienni, especialment a Catalunya on aquesta desamortització tingué molta importància dins del conjunt del procés desamortitzador en general, i del Trienni en particular. De manera que, com assenyala GONZÁLEZ DE MOLINA, 1985a: 407, *“la Desamortización del Trienio Liberal debe, pues, ocupar en justicia un lugar relevante en los estudios sobre el largo proceso desamortizador decimonónico”*.

El procés desamortitzador

L'estudi de la desamortització durant el Trienni Liberal a l'antic corregiment de Vilafranca permet de veure un seguit de característiques que semblen força comunes arreu de Catalunya (ARNABAT, 2004: 83-92). Primera, les finques urbanes desamortitzades es cotitzaren sempre més altes que les rurals i el preu mitjà del remat final s'apropà al 200% de la taxació. Segona, la major part de les vendes es realitzaren entre setembre de 1821 i abril de 1822. Tercera, el sistema de venda, en grans lots i prioritzant el vals reials, va fer que només uns quants poguessin accedir realment a la subhasta dels béns desamortitzats procedents dels monestirs i convents, de manera que els principals compradors foren comerciants i hisendats de fora del corregiment. Quarta, el pagament es realitzà mitjançant papers de deute públic en un 90% del seu valor i amb crèdits reconeguts per l'estat en el restant 10%. Cinquena, les tres quartes parts dels béns desamortitzats procedien dels monestirs de Santes Creus i de Montserrat. Sisena, pel que fa al tipus de béns desamortitzats fou molt divers: trenta-dues finques, majoritàriament boscos (68% d'extensió) i vinyes (23%), nou molins, un forn, un teler, dinou cases, una església, un convent, i quatre granges, a més de les campanes d'alguns monestirs i convents.

Les poques dades de què disposem referides a Girona ens confirmen aquestes línies. Per exemple, els béns del convent benedictí de Sant Feliu de Guíxols amb terres en el terme d'aquesta vila, a Santa Cristina d'Aro i a Caçà de la Selva, fins un total de 1.474 vessanes, es dividiren en vuit lots, però tot i així només hi hagué un comprador, l'hisendat barceloní Josep Maria Estruch, que les adquirí per 2.872.804 rals. El mateix passà amb la finca de la Inquisició de Sant Feliu d'Esticela de quasi 300 vessanes adquirida per Esteban Vilar de Berga per 370.000 rals, o la finca de Santa Maria de Servià del monestir benedictí de Barcelona amb 327 vessanes adquirida per Josep Llach de Girona per 908.914 rals.⁹ A Barcelona,

segons les dades que ens ofereix SOLÀ, 1974: 384-387, els comerciants monopolitzaren les compres, fins a representar un 75% del valor total. Quelcom semblant passà a Lleida (LLAVERO, 1991: 81) i a Camprodon (BATLLE, 1980). Tal i com assenyala Emili GIRALT (1977: 215-227 i 1990: 133), els grans beneficiats van ser la burgesia urbana dedicada al comerç, i sobretot la burgesia barcelonina, tendència que va continuar amb la desamortització de Mendizábal.

La desamortització va ser utilitzada per aquests grans compradors per a revaloritzar la devaluada paperassa dels vals reials, adquirint finques amb aquest paper i revenent-les amb moneda en metàl·lic. Això és el que va fer Josep Llach que revengué a Josep Bou Martorell, també de Girona, la finca de Santa Maria de Servià que havia adquirit en subhasta tot just feia un any; o el que va fer el major comprador de béns del corregiment de Vilafranca, Marià Vallès, que va revendre algunes de les peces dels lots que adquirí procedents del monestir de Santes Creus a pagesos i comerciants del corregiment. El diputat provincial Manuel Lasala manifestava el mes de juny de 1820, que fos quin fos el camí que prenguessin les Corts, *"pienso deshacerme de los Vales e intereses que tenemos, aprovechando del primer fervor en las halagüeñas esperanzas que producirán los primeros decretos lisongeros"*.¹⁰ I el mes de febrer de 1821 explicava que els vals reials i els altres papers de crèdits contra l'estat es revaloritzaven: *"Respecte de que són varis los interessats en lo Document de Crèdit que tenim serà millor que qual-sevol interessat que lo vulga se'l queda al dany corrent per fer la distribució en diner y acabar-ne de eixir de una vegada. A nosaltres no ens convé perquè sobrats altres en tenim però en cas de que V. o los altres interessats no lo vulgaso a són just preu se podrà negociar en la plaça al millor canvi possible."*¹¹

Seran aquests grups socials: comerciants, hisendats i professionals liberals els que, alguns cops fins i tot formant companyies, exerciran un important control sobre els processos de subhasta de béns del Crèdit Públic. Al corregiment de Vilafranca, tres compradors (Marià Vallès i Pau Tarrada comerciants de Barcelona i Pere Prats hisendat d'Hospitalet), que tot indica que actuaven conjuntament, adquiriren el 96% del valor desamortitzat (5.092.625 rals).¹² Però l'exemple més clar a Catalunya és el de la casa *Cortadellas i Cia* que mitjançant els seus corres-

9. AHG. FN. "Manual de Amortización, 1838-1843", de José María Salomó, núm.2.

10. Carta de Manuel Lasala a Sagristà Soler de València, amb data de 24 de juny de 1820 (AHT. FCC. CA-47, fol.533). Quelcom semblant pensava el pagès benestant penedesenc Isidre Mata del Racó (COLOMER, 1997: 207-230).

11. Carta de Manuel Lasala a Ramon Clavé, d'Anglesola, amb data de 6 de febrer de 1821 (AHT. FCC. CA-50, fol.98).

12. Vegeu, sinó, el nomenament del comerciant vilafranquí Joan Anton Miret, com a representant seu (Arxiu Històric Comarcal de Vilafranca del Penedès -AHCVP-. Arxiu Notarial -AN-. Marià Abella, manual 36 (1822), fol.94. Eufemià Fort (1970), assenyala que Pau Tarrada actuava com a testaferro de Joan A. Miret, Rafael Sabadell i el marquès de Casa Riera i que junts formaven una societat que adquirí d'altres béns desamortitzats del monestir de Santes Creus. En un altre cas, Pau Tarrada, declarà que actuava com interme-

ponsals arreu del país controlava les subhastes més importants. Vegeu per exemple la carta que Antoni Satorras, en representació de l'esmentada casa, va trame-re a Ramon de Requesens de Cervera sobre unes finques d'Artesa: "*Desde luego para que no puedan colegir los licitadores que también somos nosotros pretendientes, será del caso que V. escoja un sujeto callado y advertido en cuyo nombre se ponga las mandas y se sigan las subastas. A mi me ocurre si sería a propósito el Sr. Domingo Agulló sin que por esto deje V. de preferir al que mejor le parezca.*" Una carta que mostra també els acords tàcits amb altres grans compradors: "*Es de advertir que a esta finca no se le ha de poner manda sino en el caso que no la pongan los SS. Martí de Cardona, lo que convendrá indagar cautelosamente por los medios que parezcan más seguros y encubiertos, de manera que si el mismo día del remate no hubiere manda, o la que fuese no perteneciese a dichos Señores entonces deberá ofrecerse la tras dicha 20.000 reales más o menos.*"¹³ Finalment, cal destacar que aquests grans compradors tenien línia directa amb els jutges de primera instància que resolien les incidències en les subhastes, tal i com podem comprovar en aquesta carta de Satorras al jutge de primera instància de Cervera:

"Yo tengo mi interés en que no se anulen las subastas de las dos últimas fincas, y en el concepto de que también lo tienen Vds. pues la responsabilidad nunca puede ser a cargo del comprador ya que no hizo más que sujetarse a lo que declaró el tribunal, he creído oportuno recomendar a V. que en el informe que se sirvan Vds. dar sobre el particular procuren a que quede subsistente aquel remate hecho por parte del Tribunal con la mejor intención y buena fe, y ventajoso para la Nación y Acreedores."¹⁴

Sovint, les subhastes no eren més que l'escenari on es representaven els acords presos amb anterioritat pels compradors, com demostra la carta de Antoni Satorras a Ramon Martí, en la qual el primer renuncia a la finca de Vallmanya a canvi d'asse-gurar-se la d'Artesa: "*Hasta que se me presente ocasión de hablar con el Sr. Seriola no juzgo conveniente el escribirle sobre lo de Valmaña, pues no teniendo motivo alguno por mi parte para dudar de que me ceda la mitad de aquella finca si queda por él, estrañaría y con razón que le exigiera nuevas seguridades. V., él y yo estaremos en Lérida quando se verifiquen los últimos remates y por mi no sufrirá la menor variación lo que convenimos con V. en Igualada pues estamos en renunciar enteramente a Vallmaña si nos queda Artesa.*"¹⁵ La negociació continuà al llarg dels

diari d'altres persones, com en l'adquisició d'una finca que es venia dins un lot del Monestir de Montserrat situat al Bruc i Collbató, feta a favor de Joan Anton Miret (comerciant de Vilafranca) i Miquel Formosa (comerciant de Sant Sadurní) (AHCVP. AN. Marià Abella, manual 35 (1821), fol.206-207 i 228-229).

13. Carta amb data de 19 de desembre de 1821 (AHT. FCC. CA-50, fol.607-608).

14. Carta d'Antoni Satorras a Josep Calic de Cervera amb data de 12 de març de 1823 (AHT. FCC. CA-51, fol.161-162).

15. Carta d'Antoni Satorras a Ramon Martí de Cardona amb data de 9 de febrer de 1822. Correspondència que continuà amb dates de 24 de febrer, 7 de març de 1822 (AHC. FCC. CA-50 bis, fol.52, 76, 89-90).

mesos de febrer i març de 1822. Així a començaments de març Antoni Satorras es dirigia a Ramon Martí apoderat de Bagà, manifestant-li que li deixessin lliure l'adquisició d'Artesa ja que ell no intervenia en les possibles adquisicions de Bagà a altres partits judicials: *"no parece que pueda serles sacrificio mayor el no dañarnos en esta subasta ni empeñarse en que se les ceda parte, porque a la verdad ya no podría convenirnos ni convenirles reducida la finca a varias fracciones que así separadas no formarían objeto atendible."*¹⁶ Ja hem assenyalat també la utilització d'homes de palla de la casa Cortadellas per a participar en els remats dels béns desamortitzables, per exemple pels de les finques d'Artesa i en les de Benifassà. En aquest darrer cas les instruccions d'Antoni Satorras a Josep Esteve de Falset són prou clares cal fer les propostes per mitjà *"de un tercer o testa ferro per no descubrir-los ni tu ni nosotros"*.¹⁷

Quan l'estiu de 1822 les Corts començaren a plantejar-se la possibilitat que les societats mercantils no poguessin comprar béns desamortitzats i que els que haguessin comprat els venguessin dins d'un termini establert, la casa Cortadellas hagué de canviar d'estratègia i mirar de salvar el que tenien compromès. Això és el que Satorras intenta que faci el seu corresponsal Josep Esteve amb uns béns adquirits a Tortosa a nom de la casa *Cortadellas i Cia*, és a dir que es desdiguí: *"declarant tu que procedint en esta subhasta per ordre mia cregueres que era de compte de la Societat a que pertanyo quant segons te he previngut era de sol compte meu com ho corrobora lo poder que te envié fet de fecha immediata al avis que podia tenir de haver-se verificat lo remat."* Si això fallava havia de procurar *"que no sònia en lo expedient lo nom de Cortadellas y Cia, de manera que si se pogués mudar lo full en que consta la declaració seria molt millor."* Si això ja no era possible, perquè *"ja ha anat o tornat de Barcelona lo expedient no hi ha més que manejar-se en eixa, si ho consulten a Barcelona mentre me avises amb tems nos manejarem y també a Madrid."* Finalment, *"si vegessis que no hi ha remei a les hores ho haurian de deixar córrer y quant nos obliguessen a vendre comprar-ho baix altre nom."* Mentre, Satorras s'encarregaria d'endarrerir els tràmits tot el que pogués: *"he escrit a Barcelona perquè se retardia un o dos correus la aprovació si encara es allí lo expedient y tingúes tu tem[ps] de manejar-lo en Tortosa, en qual cas convindrà molt que lo jutge de lletres y lo Comissionat asseguren la veritat y la probabilitat de la tua nova declaració."*¹⁸ Tot plegat ens mostra clarament el control que sobre el procés burocràtic de la desamortització tenien determinats sectors benestants, com els caps de la companyia *Cortadellas i Cia*.

16. Carta d'Antoni Satorras a Ramon Martí de Cervera amb data de 7 de març de 1822 (AHT. FCC. CA-50 bis, fol.89-90).

17. Carta amb data de 17 d'abril de 1822 (AHT. FCC. CA-50 bis, fol.136).

18. Carta d'Antoni Satorras a Josep Esteve de Falset amb data de 10 de juny de 1822 (AHT. FCC. CA-50 bis, fol.214-215).

Conseqüències econòmiques, polítiques i socials de la desamortització

Els estudis sobre la desamortització eclesiàstica a d'altres indrets de l'estat durant el Trienni corroboren les tendències que acabem d'esmentar per Catalunya, i especialment la que fa referència al reduït nombre de grans compradors que adquiriren la major part dels béns desamortitzats: comerciants, hisendats, fabricants i professionals liberals. Així ho confirmen tant els treballs comarcals i regionals, com els treballs de síntesi de SIMÓN SEGURA, 1973: 79; DEL MORAL RUÍZ, 1975: 129; i GONZÁLEZ DE MOLINA, 1986: 146-147, que destaca que els beneficiaris del procés desamortitzador del Trienni foren "*los acreedores del estado y los capitalistas especuladores que dominaban el restringido mercado del papel*", i que la majoria de compradors eren "*residentes en su mayoría en las grandes ciudades*". Tot plegat ho ha sintetitzat prou bé Germán RUEDA (1997: 38-42 i 1998a: 690-702) quan afirma que "*la desamortización eclesiástica del Trienio fue quizás la que mejor se corresponde con el estereotipo de 'ricos capitalistas'*".

Joan BRINES (1975 i 1974: 238) en el seu estudi sobre la desamortització del Trienni al País Valencià assenyala que "*els compradors dels béns nacionals no foren els petits pagesos ni els colons. Ben al contrari, van intervenir en l'operació la gran burgesia urbana, la mitjana burgesia i una menor proporció de mitjans i petits propietaris rurals. [...] Des del punt de vista professional la llista de compradors és integrada per comerciants, militars, eclesiàstics, metges, advocats i escriptors*". Tendències que, amb matisos regionals, confirmen els estudis de MARTÍN, 1975 sobre Extremadura; de MATEOS, 1986; CASTRILLEJO, 1980; RUEDA, 1976 i DÍEZ ESPINOSA, 1987: 97-118 sobre Castella; de SÁNCHEZ GÓMEZ, 1994: 121-139 sobre Cantàbria; de MARTÍNEZ MARTÍN, 1982 i 1986 sobre Madrid; de LOZANO, 1986 sobre Aragó; de MARTÍNEZ DOMÍNGUEZ, 1988a i 1988b sobre Galícia; de VALLESTEROS; MOLINA, 1993; GARCÍA MORATALLA, 1993 i GESTEIRO, 2000 sobre la Manxa; i de RAMOS, 1996 i GONZÁLEZ DE MOLINA, 1980, 1984a i 1985a: 313-400 sobre Andalusia. Aquest darrer destaca que a Andalusia "*la desamortización constituyó ante todo un fenómeno urbano, tanto por la vecindad de los compradores como por el origen de los recursos*", ja que entre comerciants, propietaris i professionals adquiriren el 80% de les terres.

Un altre aspecte a destacar és que els compradors de fora de la comarca on es localitzaven els béns desamortitzats, malgrat ser pocs en nombre, foren els que s'emportaren més quantitat de terres en grans lots, tot i que això varià força a cada comarca. Tal i com assenyala GIRALT, 1990: 128, amb dades de la desamortització de Mendizábal que equipara a les del Trienni, malgrat que un nombre important de compradors (70%) fossin de la mateixa localitat d'on eren les terres, aquests tan sols adquiriren (en petits lots de menys de 5 hectàrees) una quantitat petita d'aquestes (4%); en canvi, els compradors de fora (9%) adquiri-

ren més de la meitat de les terres (generalment en grans lots de més de 125 hectàrees). El problema no era tant de les licitacions i de les taxacions, sinó que en vendre's les finques en grans lots i acceptar com a única forma de pagament el paper del deute públic, només determinats sectors socials, aquells que disposaven de capital i paper del deute en grans quantitats, podien accedir a les subhastes amb garanties de guanyar-les. En paraules d'Emili GIRALT, 1990: 128: "*el pagament en papers del Deute Públic (depreciats fins el 33%) i els compradors (poseïdors d'aquests papers) quedaven reduïts a la burgesia urbana, alts funcionaris i persones benestants de professió liberal*". Cal deixar constància, però, d'alguna de les poques veus que s'aixecaren per protestar contra la forma de pagament dels béns desamortitzats:

*"Seria muy conveniente que las fincas destinadas al crédito público se vendiesen con créditos que ganasen interés en lugar de los que no lo gana, pues al paso que se disminuirían las pensiones que paga la nación por razón de dichos créditos, se daría valor al papel moneda y se fomentaría el comercio; y aún parece sería más acertado que las citadas fincas se vendieran en dinero metálico y con él podrían devolverse los empréstitos que la nación ha tomado al extranjero."*¹⁹

Quelcom semblant passà amb la desamortització de Mendizábal a Catalunya, segons els estudis per la província de Girona fets per MOLÍ, 1974 i SIMÓN SEGURA, 1969; per la de Tarragona realitzats per ROVIRA, 1979: 195-240; per la de Barcelona fets per SIMÓN SEGURA, 1966: 125; i per la de Lleida realitzats per SOLSONA, 1993: 414-415 i VICEDO, 1995. A la resta de l'estat les coses van anar, més o menys, igual tot i els matisos regionals (BELLO, 1997: 39-40. DÍEZ ESPINOSA, 1987: 88-102. SÁNCHEZ GÓMEZ, 1994: 135-136. LAZO, 1970: 199-201. CASTRILLEJO, 1993. TOMAS VALIENTE, 1977: 48-72 i 1986). A nivell europeu la desamortització tingué unes conseqüències semblants, especialment a Itàlia i a Portugal (RUEDA, 1981 i 1988b. SILVEIRA, 1991 i 1993. VILLANI, 1964: 176-189), i van ser més diversos els resultats a França (BOIS, 1971: 331-342. BODINIER, 1989. DAWSON, 1989).

Tot sembla indicar que a Catalunya, malgrat la seva importància, el volum de la terra que es desamortitzà durant el Trienni fou poc comparat amb la totalitat de la terra conreada, excepte en algunes comarques.²⁰ Això faria que la seva incidència en l'estructura de la propietat fos més aviat minsa, tot i que sí que comportà un canvi de propietaris, tal i com indiquen FONTANA, 1988: 380-382 i

19. "Artículo comunicado". *Diario de Barcelona*, núm.161, de 9 de juny de 1822, p.1.538-1.539.

20. Pel conjunt de l'estat RUEDA, 1997: 61, diu que durant el Trienni es vengueren 1.200.000 hectàrees, un 2,5% de les terres conreades, i en el conjunt del període desamortitzador (1766-1924), 19.900.000 hectàrees i un milió d'explotacions, el 50% de les terres conreades. El que caldria veure és la incidència de les terres desamortitzades sobre el conjunt de terres concreta en cada comarca o en cada municipi, ja que hi ha una gran desigualtat.

GIRALT, 1990: 136-139 i 1998: 1.203-1.209, que destaca que va generar més concentració de la propietat la desamortització dels béns municipals i comunals, que no pas la dels béns eclesiàstics. En tot cas, com escriu Antoni SEGURA (1993: 76-111), el procés desamortitzador va ajudar a consolidar dues tendències que es venien produint d'abans: la penetració del capital urbà a la terra i l'arrodoniment de la gran propietat, tot i això a Catalunya continuà predominant la petita unitat d'explotació. A la resta de l'estat, tal i com assenyala HERR, 1974: 73-94, la desamortització "*no va a cambiar el signo de la estructura de la propiedad de la tierra, sino que, al contrario, tenderá a reforzarla*", i així ho confirmen els estudis de RUEDA, 1988b: 6-61; TOMÁS VALIENTE, 1974; DíEZ ESPINOSA, 1987: 151-171; CASTRILLEJO, 1980: 225-226. Quelcom semblant va passar a França segons LEFEBVRE, 1972: 431-569, i a Portugal segons SILVEIRA, 1991: 600-612.

La desamortització del Trienni tingué èxit com a mesura de reducció del deute públic, veritable motor de la desamortització pels liberals. El preu de venda de les finques fou del voltant del 200% del de la taxació de mitjana (del 230% segons les dades que ofereix Toreno), la qual cosa acostumava a ser equivalent a trenta-tres vegades el valor de la seva renda anual. Serveixin com exemple les terres de la Vall d'Hebron del monestir de Sant Jeroni de la Murtra, que estaven taxades en 565.326 rals i es vengueren per 1.644.821, és a dir un 291% respecte del primer.²¹ Segons les dades que ofereix DEL MORAL RUIZ, 1975: 132-133, l'any 1821 les vendes a la província de Barcelona es van situar en un 213% del valor de la taxació, si bé el preu real, en metàl·lic seria del 44% de la taxació per la devaluació del paper de l'estat. Unes dades que confirmen tant els estudis de GONZÁLEZ DE MOLINA, 1986: 145 com els de RUEDA, 1998a: 694, que assenyala que, tot i que la valorització fou del 200% de la taxació, degut a la depreciació dels vals reials el que es pagà realment fou el 40% del seu valor. Cal dir, però, que tal i com assenyala Àngels SOLÀ (1974:377-382) per Barcelona, el preu de venda anà incrementant-se entre 1821 i 1823, des del 229% el 1821, passant pel 397% el 1822, i fins el 518% el 1823, de forma paral·lela a la depreciació dels papers del Deute Públic. Tendència que, amb matisos regionals, es confirma arreu de l'estat (MORAL RUIZ, 1975: 131-135. GONZÁLEZ DE MOLINA, 1985a: 328 i 1986: 145. SÁNCHEZ GÓMEZ, 1992: 112. MARTÍNEZ DOMÍNGUEZ, 1988b: 90-94. BRINES, 1973).

Un altre dels objectius que aconseguí la desamortització del Trienni fou el d'interessar les classes benestants en la conservació del sistema liberal, en lligar la seva prosperitat econòmica al manteniment del règim polític, ja que els beneficiaris del procés desamortitzador foren, tal i com coincideixen a assenyalar la majoria d'historiadors que han estudiat aquest tema, la burgesia enriquida (bàsicament comerciants, fabricants i professionals liberals) i els hisendats del món rural, i a força distància alguns nobles, militars, funcionaris i, fins i tot, algun ecle-

21. *Diario de Barcelona*, de 28 d'octubre i 21 de novembre de 1822.

siàstic. Cosa bastant lògica si pensem que la compra de béns desamortitzats era, com ja hem indicat, l'única mesura inversora d'aquells anys amb una certa rendibilitat a curt i a mitjà termini, alhora que permetia desfer-se de papers de deute en devaluació contínua.

Fins ara hem parlat de beneficiats, però hi hagué perjudicats per la desamortització, a més dels antics propietaris d'aquests béns, el clergat regular? Aquesta és una qüestió molt debatuda però poc estudiada, ja que la curta durada del Trienni en dificulta la seva anàlisi. Disposem però d'algunes aproximacions que cal recordar. En primer lloc referents als censos i censals de les comunitats religioses que passaren al Crèdit Públic, junt amb els altres béns i que sembla que foren administrats més severament com va assenyalar Joan MERCADER (1967:197). Pel que fa al País Valencià, BRINES, 1973: 119-120 conclou que "*los perjudicados por la desamortización fueron los jornaleros, aparceros y pequeños propietarios sin lugar a dudas. Pero ¿en que medida? Es difícil de precisar ya que por el momento carecemos de estudios monográficos [...]. Solo se ha podido registrar protestas y conatos de resistencia de los colonos ante las consecuencias del proceso desamortizador*".²² En canvi, FONTANA, 1985: 226 i GONZÁLEZ DE MOLINA, 1986: 142-143 i 147-148 assenyalen que difícilment, i fins 1840 almenys, els nous propietaris podrien augmentar les rendes als seus pagesos, per la crisi dels preus agraris: "*la práctica iba mostrando que las ventas significaban un mero cambio de propietarios y no implicaban necesariamente la expulsión de los colonos.*"

Pel que fa als antics arrendaments o contractes de les terres amortitzades, les dades indirectes que tenim també indiquen un enduriment de les condicions i de les exigències per part dels nous propietaris. Diversos diputats feren arribar les seves crítiques a les Corts: a finals de 1820 era Juan Romero Alpuente qui avisava que amb la manera que es pretenia fer la desamortització la nació podria quedar-se sense terres i amb deute.²³ L'abril de 1821, quan ja s'havien iniciat les vendes, els diputats Álvaro Flórez Estrada, Ezequiel Díez i Álvarez Guerra denunciaven a les Corts que "*los pobres labradores [...] ahora miran como ruínosa [...] la extinción de monacales*", perquè "*temen verse por ellas despojados de las tierras que hoy disfrutan en arrendamiento, o cuanto menos subida la renta que actualmente pagan*".²⁴ Per a fer front a aquesta situació, el diputat Álvarez Guerra presentà una proposició a les Corts per tal que els colons arrendataris de les terres desamortitzades tinguessin la possibilitat de conservar-les pagant un cens redimible, igual al valor de l'arrendament.²⁵ L'any 1822 era el Cap polític

22. Diversos historiadors estan d'acord amb aquestes tesis: TORRAS, 1976: 48. RUEDA, 1994: 41-42. GONZÁLEZ DE MOLINA, 1980: 183-186. LAZO, 1970: 201-204. TOMÀS VALIENTE, 1977: 69.

23. DSC, 1820, t.III, p.2.138, sessió de 6 de novembre.

24. DSC, 1821, t.II, p.983 i 987, sessió de 5 d'abril.

25. DSC, 1821, t.II, p.1.003-1.004, sessió d'11 d'abril.

d'Oviedo qui denunciava que les terres desamortitzades s'havien acumulat en "cuatro o seis capitalistas ricos" i que aquests havien expulsat als antics pagesos que hi havien treballat durant generacions o havien pujat la renda, i que això ajudava a entendre el suport rural als reialistes (MORAL, 1975: 148-151). La primera de 1823 eren els diputats González Alonso i Ezequiel Díez els qui de nou denunciaven la forma com es procedia a la desamortització.²⁶

En tenim un exemple en el cas del mas Guixà del Bruch procedent dels béns desamortitzats del monestir de Montserrat i comprat per Joan Casas de Sant Hipòlit de Voltregà. El nou propietari "*además de la renta cobraba de los Colonos el medio diezmo como derecho del Señorío*", és a dir, s'apropiava d'una renda que, teòricament, segons els decrets de les Corts, havia d'anar a mans dels pagesos. Afegia l'informant que, possiblement, això no fos un cas aïllat:

*"El proceder de Casas o de sus dependientes en este asunto me hace presumir que al extender en el Crédito público la escritura de venta no se procedió con la claridad debida, de modo que le dio lugar a creer, compraba con el terreno el derecho de Señorío; ya ve vd., señor Redactor, cuan contrario es esto al espíritu de nuestras instituciones y al de la actual legislatura y cuan criminal la ignorancia de aquellos empleados, si así ha sido; pues en este caso se crearán todos los compradores de fincas, cuyos dueños fueron partícipes de diezmos con derecho a ser indemnizados de su pérdida con arreglo a los artículo 4 y 9 del decreto de Cortes de 29 de junio último y entonces se vería la Nación obligada a pagar lo que no había vendido e importaría tal vez, más que la que ha recibido en la venta."*²⁷

A començaments de juliol, el Cap polític de Barcelona es veié obligat a publicar un ban advertint sota una pena de multa de 100 lliures al batlle i 50 al delmador de diversos pobles on es continuava exigint el delme sencer per les terres desamortitzades.²⁸ El problema en d'altres casos era que el Crèdit públic que havia confiscat alguns monestirs continuava exigint els pagaments senyoriais. Això és el que passava a Sant Feliu de Guíxols, on el Crèdit públic continuà exigint els censos, delmes i lluïsmes del monestir de Sant Benet que s'havia incautat.²⁹

Fou el neguit sobre la situació en què restaven els conreadors directes de les terres desamortitzades el que, a començaments de maig de 1823, portà els diputats Diego González Alonso i Ezequiel Díez a presentar una proposició de llei que regulés les vendes del Crèdit públic en la qual, entre altres coses, plantejaven que "*si estas [tierras] consisten en tierra de labor, cualquiera que sea su cul-*

26. *Gaceta Española*, Sevilla, de 5 de maig de 1823, p.54-55.

27. *Diario constitucional, político y mercantil de Barcelona*, de 3 de desembre de 1821, p.4, article signat per F.B.

28. *Diario de Barcelona*, núm.183, de 2 de juny de 1822.

29. *DSC*, 1822, t.III, p.1.702, sessió 122, extraordinària de la nit del 3 de juny.

tivo, o en prados boyales, se adjudiquen en propiedad a los actuales llevadores o arrendatarios, reconociendo un canon a favor de la nación, que deberán satisfacer anualmente y en metálico”, és a dir, a mans dels que les conreaven.³⁰ La Comissió de les Corts encarregada de valorar la proposta la refusà al·legant que d'acceptar-la “*se daría un golpe mortal al Crédito público*”. González Alonso la defensà argumentant que calien mesures a favor de la pagesia: “*yo he visto que se están haciendo ventas escandalosas de pueblos, tierras y despoblados a personas poderosas, que repartidas en propiedades regulares podrían hacerse con ellas muchos y ricos labradores; dígalo sino esa Extremadura, en donde pingües dehesas y fértiles campos son poseídos por un rico propietario; ¿y no sería más útil al Estado que esto lo poseyesen muchos? Pues a esto tiende mi proyecto, no proyecto nuevo, sino parte de los trabajos de muchos hombres sabios.*”³¹

El diputat català Ramon Surrà i Rull, membre de la Comissió, també criticà la proposta de González Alonso i Díez al·legant que amb la desamortització “*hay ya 4.000 nuevos [propietarios], que serán otros tantos defensores del sistema constitucional, y que se ha descargado ya a la nación de 900 millones de deudas.*” Li respongué Díez assenyalant que fins aquell moment els decrets del Crèdit Públic no havien beneficiat a la pagesia: “*Sabido es que por la clase aristocrática estaba el labrador reducido a la clase de colono; el labrador no ha comprado fincas, éstas han pasado a terceras manos; ¿y con esto ha ganado algo? Si no ha perdido, a lo menos ha quedado lo mismo*”, ja que “*por defecto de la enajenación, las fincas han pasado a manos de ricos capitalistas, y éstos inmediatamente que han tomado posesión de ellas han hecho un nuevo arriendo, generalmente aumentando la renta al pobre labrador, amenazándole con el despojo en el caso de que no la pague puntualmente.* Segons Díez, si la desamortització es feia seguint la seva proposta la situació dels pagesos milloraria:

“Dando las fincas bajo un foro en los términos que las proposiciones manifiestan, el labrador se hubiera contentado, pues salía de la desdichada clase de colono para ser propietario. Los productos hubieran sido más abundantes, porque considerando el labrador como suya la porción que poseía, la hubiera cultivado más cuidadosamente, y hubiera hecho en ella muchas ventajas lo que no quiere hacer ahora porque siempre está expuesto al despojo; el Crédito público hubiera tenido dinero, porque el propietario sería puntual en el pago, y sabía que de no hacerlo así quedaría privado de su propiedad; entonces el Crédito público podría atender a todas sus obligaciones en especialidad al pago de las pensiones de los ex-monjes que se hallan sin cobrar; se habría simplificado la administración del Crédito público porque la administración sería más sencilla, y hasta el papel hubiera tomado valor.”

30. *Gaceta Española*, Sevilla, de 4 de maig de 1823, p.49-50.

31. *Gaceta Española*, Sevilla, de 5 de maig de 1823, p.54-55, per tot el debat.

Finalment, les Corts desestimaren la proposta de González Alonso i Díez per una gran majoria de 111 vots contra 12.

Els béns adquirits durant la desamortització del Trienni hagueren de ser retornats, immediatament i sense indemnització, un cop reinstaurat l'absolutisme el novembre de 1823. I no fou fins la publicació dels reials decrets de 3 de setembre de 1835 i de 25 de gener de 1837 que els compradors pogueren recuperar els béns comprats durant el Trienni Liberal (GONZALEZ DE MOLINA, 1984b i 1985b. REVUELTA, 1976: 336-341. En qualsevol cas, després del Trienni, foren diversos els diputats i altres polítics que criticaren la manera com s'havia fet la desamortització eclesiàstica aquells anys. Així el diputat GONZÁLEZ ALONSO, 1840: 6-7 deia:

“La revolución de Francia aumentó en millones el número de los propietarios, y la nuestra de 1822 con toda la jactancia y exageración con que un señor diputado defendió lo acordado por las cortes generales y extraordinarias, no pasaba de cuatro mil creados de nuevo. [...] Si en la precedente época constitucional se advirtió un monopolio (así lo dije en las cortes de 1822) en que el rico como individuo, y a veces como socio abusaba de la bondad absoluta de los decretos sobre las enajenaciones, hoy nos lamentamos del mismo trastorno. Se oprime al abandonado colono, y se le da la ley por el nuevo dueño en los contratos que celebra hasta el caso de creerse sucesor del clero, aumentando aquel sus rentas lo que deja de pagar por diezmo abolido hoy por una ley que hará célebre la memoria de las cortes constituyentes.”

També Álvaro FLÓREZ ESTRADA (1836: 363 i 374) retraurà contínuament aquests aspectes per criticar la forma com es realitzà la desamortització durant el Trienni: “Los nuevos compradores de fincas pertenecientes a los conventos por lo general han subido la renta. Pudiera citar muchos ejemplos que prueban esta verdad, y aún pudiera citar varias cartas que siendo procurador a Cortes he recibido a nombre de pueblos enteros, pidiéndome que por esta razón no votase por la devolución de los bienes a los que los han comprado”, i afegirà, en resposta als seus crítics, que “la multitud de quejas elevadas desde el año 20 hasta el 23 por los colonos contra los nuevos propietarios, por haber éstos subido la renta, ha sido tal que se mandó formar un expediente.” Per Flórez Estrada, com assenyala Almenar, 1980: XCVIII: “la enfitéusis modernizada se plantea como solución reformista ante la alternativa histórica entre la revolución campesina y el modelo prusiano”. Per la seva banda l'anònim redactor de les Observaciones..., 1835: 86 assenyala que:

“Estos bienes se iban vendiendo poco a poco, más con lentitud como es de suponer en un estado de cosas, en que faltaba la confianza. Produjo verdaderamente pocos efectos saludables una medida que parecía tan importante, y sobretodo que no contribuyó a la mejora material en la condición de las clases laboriosas. Los anti-

guos poseedores de estos bienes, como hombres de unas rentas tan excesivamente superiores a sus necesidades, no tenían motivos de estrechar ni apurar a sus arrendadores, que llevaban sus tierras a bajos precios fijados ya desde tiempos muy antiguos. En general eran propietarios indulgentes, que hacían bien a su manera en las poblaciones que estaban más o menos bajo su inmediata dependencia. El pase de estos bienes a otras manos que trataban naturalmente de sacar de ellos todo el posible beneficio, produjo otras medidas que redundaron en perjuicio de sus cultivadores. No podía este cambio tan sensible para ellos excitar sentimientos de adbección hacia la causa que le producía, y así fueron los primeros en clamar contra una enajenación que por otra parte se trataba de presentar bajo el aspecto de un despojo del altar y usurpación sacrílega de los bienes de la iglesia.”

Aquesta tesi fou defensada des de posicions moderades (afrancesades), com ara el periòdic madrileny *El Censor* (1821) que recriminà la forma com es realitzava la desamortització: *“dándose estos [bienes nacionales] a los acreedores exclusivamente, se hace siempre un bien; pero no el que se debía y podía hacer a la comunidad; se fomenta la clase de los capitalistas que se apoderarán de toda la riqueza territorial que a entrar en circulación; pero no la clase pobre que era precisamente la que convenía interesar, haciéndola propietaria”* (ARTOLA, 1999: 604-605). Fins a posicions radicals, com MARX (1854), que feia seves les paraules de SAN MIGUEL, 1836: 81-82:

“Ni la reducción de los diezmos a la mitad ni la venta de las fincas de los monasterios contribuyeron a mejorar la situación material de las clases agrícolas inferiores. La última medida, por el contrario, al poner la tierra de manos de los indulgentes frailes en manos de calculadores capitalistas, empeoró la situación de los antiguos arrendatarios, debido a la elevación de las rentas, con lo que la superstición de esta numerosa clase, instigada ya por la enajenación de los bienes de la Iglesia, obtuvo más pábulo por el impacto de los intereses materiales lesionados.”

El debat no fou tant sols teòric, sinó que fou també polític. Així, l'any 1835, el diputat Acevedo s'oposava que es retornessin les finques venudes durant el Trienni als compradors, al·legant que moltes de les adquisicions s'havien fet de forma fraudulenta i en perjudici de la nació i benefici dels grans capitalistes. Proposava que es retornés el capital invertit en l'adquisició de les finques als compradors del Trienni, i que l'estat tornés a vendre les finques, i s'intentés de beneficiar als seus arrendataris. Argumentava que els censos que es pagaven a l'Església eren petits perquè *“poseyendo rentas suficientes para todas las comodidades de su estado, no tienen ningún motivo que les obligue a aumentarlas”*, per contra, els nous compradors *“deseando o necesitando sacar de su capital el rédito posible, y estimulado por el mismo bajo precio en que estaban arrendados, duplica o triplica su valor, de lo que he visto más de un caso, como el de que compradores que no han subido sus rentas, sean mirados por sus nuevos colonos como ángeles bienhechores”*. En cas de no seguir aquest procediment, advertia,

la desamortització podria tenir conseqüències gravíssimes pel liberalisme: *“el disgusto de esa clase puede traer consecuencias más fatales que el de los antiguos compradores que están unidos a su patria por otros vínculos morales, políticos, económicos, que no estos infelices, que su educación y miseria no les permite mirar el país que les vio nacer bajo otro punto que el de proporcionarse medios para subsistir, que arrojados de sus caserías, y transformados en mendigos, se agregarían a cualquier partido que los sacase de su infelicidad, y maldecirían un Gobierno que los redujo a aquel estado”*.³²

L'any 1836 era la Diputació de Girona qui s'adreçava al govern demanant-li quelcom semblant: que *“se suspenda la venta de bienes nacionales y se distribuyan estos a censo enfiteútico en pequeñas suertes”*, ja que *“la utilidad que podría resultar de la suspensión de la venta de los bienes raíces que han venido a ser propiedad de la nación [...], y las ventajas que produciría su establecimiento enfiteútico en pequeñas porciones*. Aquesta mesura, segons la Diputació permetria conciliar *“el interés del estado con el de los pueblos”*, ja que la riquesa que tenia Catalunya es devia en general *“a la frecuencia y uso de los contratos enfiteúticos”*. Per la Diputació l'emfiteusi *“es un sistema favorable al concedente, al receptante y al estado general, con el se fomenta la labranza, el trabajo y la industria; con él una familia errante y sin esperanza de mejorar su fortuna, puede llegar, sino a la abundancia y a la riqueza, a una más que regular medianía”*. A més de les vendes d'aquest any, segons la Diputació, només un 30% del seu valor arribava a les caixes d'amortització, mentre que la cessió enfiteútica es podia realitzar de forma ràpida, l'estat recaptava immediatament els diners de l'entrada i, a més, s'assegurava uns ingressos mensuals (el cens). De no seguir-se aquesta proposta la Diputació assenyalava que *“estas fincas muertas y en venta solo aumentarían la riqueza de un pequeño numero de traficantes y en papel de la bolsa que serán sin duda sus principales compradores, cuando por el sistema de arriendos enfiteúticos se mejoraría imponderablemente la suerte de la desgraciada clase proletaria que forma la parte más numerosa de la nación.”*³³

Encara l'any 1841 el diputat Sánchez de la Fuente, manifestava a les Corts la seva queixa per la forma com s'havia fet la desamortització i les conseqüències socials que se'n derivaven: *“Los compradores de Bienes Nacionales, generalmente hablando, el primer paso que han dado ha sido doblar la renta de los colonos, sumiendo de este modo en la abyección y en la miseria a estos infelices labradores, que han estado con sus hijos y con su dinero haciendo sacrificios inmensos por la causa de la libertad; este es el premio que han recibido los pueblos por recompensa de tantos sacrificios.”*³⁴

32. DSC, 1835, t.III, p.2.396-2.397, sessió de 4 de maig.

33. Representació amb data de 3 de març de 1836 (AHG. Arxiu de la Diputació de Girona. Lligall 186, expedient 36).

34. *Diario de Cortes de 1841*, t.IV, p.2.391.

Desamortització i aixecaments reialistes

Però, tornem al Trienni. La relació entre la manera en què es realitzà la desamortització i els aixecaments reialistes ha estat comentada per GIRALT, 1990: 135-137: *“a la frustració que podien sentir alguns pagesos benestants en veure’s, de fet, exclosos de les compres pel sistema de pagament, cal afegir-hi l’esperit de revolta de més amplis sectors rurals quan van comprovar el rigor amb què el Crèdit Públic i els nous compradors duïen l’administració de les terres fins aleshores eclesiàstiques, exigint amb amenaces el pagament de rendes endarrerides o elevant els preus dels arrendaments. Els sentiments que aquestes conductes van congriar contribueixen a explicar l’adhesió dels pagesos a la causa absolutista i l’aversió a tota mesura que provingués dels liberals.”* En la mateixa direcció s’expressen d’altres historiadors (TORRAS, 1976: 48. GARCÍA SANZ, 1985: 13. ARTOLA, 1999: 750. BELLO, 1997: 40. MILLÁN, 1984: 395-416). De fet, els reialistes aprofitaren la desamortització i les seves conseqüències com a arma propagandística contra els liberals, essent-ne un exemple clar els escrits del dominic fra Tomàs BOU (1823: 46-47):

“Però lo cas es que se’ls quedaban ells, o se’ls venian, y los pobres quedaban a la lluna de València molt més que antes. Més: ¿qui havia de comprar las terras de las Iglesias v.g. de la Seu d’Urgell? Ningú de aquell país. Solament podian comprarlas los ricassos de Barcelona, Cadiz o Madrit, y tenim com lo producto de estas terras, que ara se consum en aquella petita ciutat y pobles vehins marxaba a las capitals, ahont hi ha demasiat diner y luxo [...]. Ells pues venent las terras de las Iglesias, aumentaban la pobreza de las terras curtas y pobras, y la riqueza ahont ja ni ha sobrada.”

És cert que la forma com es produí desamortització contribuí a engrossir les files reialistes, i així ho sembla indicar el fet que a la comarca de l’Alt Camp, directament afectada per la desamortització dels béns del monestir de Santes Creus, fos un focus important d’enrolament reialista. Però, la desamortització eclesiàstica fou tant sols un aspecte més dels molts que confluïren (contribucions, agitació religiosa, conflictes anteriors, crisi econòmica, ...) en aquesta conjuntura i que van fer possible que la contrarevolució tingués un suport popular important, sobretot al món rural. En qualsevol cas, la majoria dels diputats a les Corts del Trienni, inclosos moderats i exaltats, pretenien consolidar una revolució burgesa, i les mesures que prengueren estaven en aquesta línia (FONTANA, 1988: 197 i 200. GARRABOU, 1986: 118. ROMEO, 1993: 129-137). No tenien perquè estar preocupats per la sort de la majoria de la pagesia, a no ser que aquesta, com a França, fes sentir la seva veu en forma de mobilització massiva. Que no existís aquesta mobilització va possibilitar, també, que l’aliança entre alguns sectors de les velles classes dominants i les noves classes burgeses es consolidés els

anys trenta, igual a la de la resta de països europeus. És a dir, els diputats amb la seva política desamortitzadora en particular i agrària en general, van intentar consolidar un model de relacions capitalistes al camp, la qual cosa va originar, com a tot Europa, un empitjorament a curt termini de les condicions de vida materials i morals de la petita pagesia, que s'agreujà en el cas del Trienni per la confluència amb una conjuntura de crisi econòmica. Aquest empitjorament, per altra banda inevitable des de la perspectiva burgesa, és el que contribuï a donar un coixí a la revolta reialista, com també contribuï a donar un coixí a la majoria de moviments contrarevolucionaris i antirevolucionaris europeus durant el període de la revolució liberal.

Bibliografia

ALMENAR, Salvador (1980). "Estudio preliminar". Dins: *Curso de Economía Política*. Vol. I, Madrid: BAE-Atlas, p.XXXV-CXXIII.

ARNABAT, Ramon (2001). *La revolució de 1820 i el Trienni Liberal a Catalunya*. Vic: Eumo.

— (2002). *Visca la Pepa! Les reformes econòmiques del Trienni Liberal (1820-1823)*. Barcelona: Societat Catalana d'Estudis Històrics.

— (2004) [1997]. *Liberals i reialistes. El Trienni Liberal al Penedès (1820-1823)*. Vilafranca del Penedès: Institut d'Estudis Penedesencs.

ARTOLA, Miguel (1999). *La España de Fernando VII*. Madrid: Espasa.

BARRAQUER ROVIRALTA, Cayetano (1915). *Los religiosos en Cataluña durante la primera mitad del siglo XIX*. T.1, Barcelona: Altés.

BATLLE PRATS, Lluís (1980). "El Monestir de Camprodon i la desamortització de 1820". Dins: *IV Asamblea d'estudis sobre Besalú i el seu comtat*. Camprodon: Edicions el Bassegoda, p.35-39.

BELLO, Josefina (1997). *Frailles, intendentes y políticos. Los bienes nacionales 1835-1850*. Madrid: Taurus.

BODINIER, Bernard (1989). "La vente des biens nationaux de première origine dans le Département de l'Eure". Dins: *La Révolution Française et le monde rural*. París: Editions du Comité des Travaux Historiques et Scientifiques, p.253-270.

BOIS, Paul (1971). *Paysans de l'ouest. Des structures économiques et sociales aux options politiques depuis l'époque révolutionnaire dans la Sarthe*. París: Flammarion.

[BOU, Tomàs] (1823). *Enterro solemne de la Constitució de Càdiz*. Manresa: Ignasi Abadal.

BRINES, Joan (1973). "Fuentes y metodología para el estudio de la desamortización en el País Valenciano". Dins: *Actas de las I Jornadas de metodología aplicada de las ciencias históricas* [1973]. Vol. IV, Santiago de Compostela: Universidad de Santiago de Compostela, p.111-120.

— (1974). “Conseqüències socio-econòmiques de la desamortització de 1820-1823 al País Valencià”. *Recerques*, núm.4, p. 225-247

— (1978). *La desamortización eclesiástica en el País Valenciano durante el Trienio constitucional*. Valencia: Universitat de Valencia.

CASTRILLEJO, Felix M^a (1980). “Consecuencias e influjo del proceso desamortizador (1822-1900) en una zona de Valladolid: Valoria la Buena”. *Cuadernos de Investigación Histórica*, núm.4, p. 215-227.

— (1993). “Transformaciones en los grupos sociales de compradores”. *Ayer*, núm.9, p. 213-251.

COLOMÉ, Josep (ed.) (1997). *El món d'Isidre Mata del racó. Un propietari pagès a la fi de l'Antic Règim*. Sant Sadurní d'Anoia: Institut d'Estudis Penedesencs.

DAWSON, Philip (1989). “La vente des biens nationaux dans la région parisienne”. Dins: *La Révolution Française et le monde rural*. París: Editions du Comité des Travaux Historiques et Scientifiques, p. 235-251.

DIEZ ESPINOSA, José Ramón (1987). *Revolución liberal en Castilla. Tierra, nobleza y burguesía*. Valladolid: Universidad de Valladolid.

FLOREZ ESTRADA, Álvaro (1958) [1836]. “Del uso que debe hacerse de los bienes nacionales” i “Contestación a las impugnaciones hechas a su escrito sobre el Uso que debe hacerse de los Bienes Nacionales”. Dins: *Obras*. Vol. I, Madrid: BAE-Atlas, p.361-364 i 367-383.

FONTANA, Josep (1985). “La desamortización de Mendizábal y sus antecedentes”. Dins: *Historia agraria de la España contemporánea. 1. Cambio social y nuevas formas de propiedad (1800-1850)*. Barcelona: Crítica, p. 219-244.

— (1988). *La fi de l'Antic règim i la industrialització, 1787-1868*. Barcelona: Edicions 62.

FORT, Eufemià (1970). “La desamortización del siglo XIX y su repercusión en Santes Creus”. *Studia Monástica*, vol. XII, p. 291-310.

GARCÍA MORATALLA, Pedro J. (1993). “Desamortización del convento de franciscanos observantes de Villanueva de la Jara (Cuenca) en el Trienio Liberal (1820-1823)”. *Anales del centro de Albacete. UNED*, núm.12, p. 275-291.

GARCÍA SANZ, Ángel (1985). “Crisis de la agricultura tradicional y revolución liberal (1800-1850)”. Dins: *Historia agraria de la España contemporánea. 1. Cambio social y nuevas formas de propiedad (1800-1850)*. Barcelona: Crítica, p.7-99.

GARRABOU, Ramon (1986). “La política agraria en las Cortes de Cádiz”. Dins: *Guerra y Hacienda. La Hacienda del gobierno central en los años de la Guerra de la Independencia (1808-1814)*. Alacant: Instituto Juan Gil-Albert, p.105-185.

GESTEIRO, Manuel (2000). “Desamortización y devolución de bienes durante el Trienio Liberal: Cuenca”. Dins: *Congreso Virtual de Historia Contemporánea de España*. Segovia: UNED.

GIRALT, Emili (1975). "Desamortizaciones, transferencias de propiedad y transformaciones agrarias en la época contemporánea". Dins: *Actas de las I Jornadas de metodología aplicada de las ciencias históricas* [1973]. Vol. IV, Santiago de Compostela: Universidad de Santiago de Compostela, p. 33-36.

— (1977). "Principals problemes de la història agrària. Col·loqui d'Historiadors, 1974". *Estudios de Historia Social*, núm.1, p. 215-223.

— (1990). "L'Agricultura". Dins: *Història econòmica de la Catalunya contemporània. 2. Segle XIX. Població i Agricultura*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, p. 121-305.

— (1998) [1984]. "La propietat i la explotació de la terra durant el segle XIX". Dins: *Història de Catalunya*, vol.V, Barcelona: Salvat, p.1.199-1.219.

GONZÁLEZ ALONSO, Diego (1840). *La nueva ley agraria*. Madrid: Establecimiento Tipográfico.

GONZÁLEZ DE MOLINA, Manuel (1980). "Consecuencias sociales y económicas de la desamortización del Trienio Liberal en Granada y Almería". *Anuario de Historia Moderna y Contemporánea*, núm.7, p. 155-186.

— (1984a). "Estancamiento agrario y desamortización en Andalucía (1820-1823)". *Agricultura y Sociedad*, núm.30, p.169-197.

— (1984b). "Urgencias hacendísticas y devolución de los bienes nacionales vendidos en Andalucía durante el Trienio Liberal (1834-1855)". *Anales de Historia Contemporánea*, núm.11, p. 99-157

— (1985a). *Desamortización, Deuda Pública y Crecimiento Económico. Andalucía, 1820/1823*. Granada: Diputación Provincial.

— (1985b). "La devolución de Bienes Nacionales vendidos en 1820-23. La continuidad de la desamortización del Trienio Liberal. El caso de Granada". Dins: *Actas del III Coloquio de Historia de Andalucía*. Córdoba: Monte de Piedad y Caja de Ahorros de Córdoba.

— (1986). "La desamortización eclesiástica en el Trienio liberal (1820-1823): Un primer acercamiento a los datos generales". *Estudios de Historia Social*, núm.36/37, p. 141-148.

GORT, Ezequiel (1991). *Història de la Cartoixa de Scala Dei*. Reus: Fundació Roger de Bellfort.

HERR, Richard (1974). "El significado de la desamortización en España". Dins: *Moneda y Crédito*, núm.131, p. 55-94.

LAZO DÍAZ, Alfonso (1970). *La desamortización de bienes eclesiásticos en la provincia de Sevilla*. Sevilla: Diputación Provincial.

LEFEBVRE, George (1972). *Les paysans du Nord pendant la Révolution française*, París: Armand Colin.

LLAVERO, M. Jesús (1991). "Iniciación al estudio de la desamortización eclesiástica en las tierras de Lleida (1820-1823)". Dins: *El món rural català a l'època de la revolució liberal. 2. Comunicacion*. Cervera: Centre Associat UNED, p. 75-83.

LOZANO, Carmen (1986). "La desamortización del Trienio Liberal en el Campo de Zaragoza". Dins: *Estudios sobre la desamortización en Zaragoza*. Zaragoza: Diputación General de Aragón, p. 23-105.

MARTELES, Pascual; MORENO, Encarna (1988). "La desamortización. Fuentes para su estudio y metodología de trabajo". Dins: *Metodología de la investigación científica sobre fuentes aragonesas*. Núm. 3, Zaragoza: Instituto de Ciencias de la Educación, p. 379-460.

MARTÍN MARTÍN, Teodoro (1975). "La desamortización en Extremadura 1. El Trienio Liberal". *Revista de Estudios Extremeños*, vol. XXXI, p. 29-44.

MARTÍNEZ DOMÍNGUEZ, Blanca (1988a). *Desamortización eclesiástica en el Trienio Liberal*. Lugo: Diputación Provincial.

— (1988b). "A desamortización eclesiástica do trienio Liberal na provincia de Lugo". Dins: *Donos de Seu. Estudos de historia agraria de Galicia*. Barcelona: Sotelo Blanco, p. 79-99.

MARTÍNEZ MARTÍN, Jesús A. (1982). "La sociedad madrileña y el proceso desamortizador (1820-1823)". *Revista de la Universidad Complutense*, vol. 1, p. 49-58.

MARTÍNEZ MARTÍN, Jesús A. (1986). "La desamortización eclesiástica en la villa de Madrid durante el trienio constitucional". Dins: *Desamortización y Hacienda Pública*. Madrid: Ministerio de Agricultura y Economía, p. 357-376.

MARX, Karl (1854). "España revolucionaria. Borrador". Dins: *Karl Marx y Friederich Engels. Escritos sobre España*. Madrid: Trotta, p. 162-165.

MATEOS, Ángel Mateos (1986). "La desamortización en la comarca de Sanabria durante el Trienio Constitucional (1820-1823)". Dins: *Desamortización y Hacienda Pública*. Vol. 2, Madrid: Ministerio de Agricultura y Economía, p. 427-447.

MERCADER, Joan (1967). "Incidències político-socials damunt la propietat monacal catalana el primer terç del segle XIX". Dins: *I Col·loqui d'història del monaquisme càtala*. Vol. I, Santes Creus: Edicions del Monestir, p. 183-208.

MILLÁN, Jesús (1984). *Rentistas y campesinos. Desarrollo agrario y tradicionalismo político en el sur del País Valenciano. 1760-1840*. Alacant: Institució Juan Gil-Albert.

MOLÍ, Montserrat (1974). "La desamortización en la provincia de Gerona, (1837-1854)". [Tesi doctoral]. Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona.

MORAL, Joaquin del (1975). *Hacienda y sociedad en el Trienio constitucional (1820-1823)*. Madrid: Instituto de Estudios Fiscales.

Observaciones sobre la Historia Moderna del siglo XIX, desde la guerra de la Independencia hasta la caída del gobierno constitucional en 1823. (1835). Madrid: Oficina de Gutiérrez Castelló.

RAMOS, Isabel (1996). "Campesinado y regímenes de tenencia de la tierra en Illora (Granada) durante el Trienio Liberal". Dins: *Actas del II Congreso de Historia de Andalucía*. Córdoba: Junta de Andalucía, p.29-35.

REVUELTA, Manuel (1973). *Política religiosa de los liberales en el siglo XIX. El Trienio Constitucional*. Madrid: CSIC.

— (1976). *La exclaustación (1833-1840)*. Madrid: Biblioteca de Autores Cristianos.

ROMEO, Maria Cruz (1993). *Entre el orden y la revolución. La formación de la burguesía liberal en la crisis de la monarquía absoluta (1814-1833)*. Alacant: Instituto de Cultura Juan Gil-Albert.

ROVIRA GOMEZ, Salvador J. (1979). *La desamortització dels béns de l'Església a la província de Tarragona (1835-1845)*. Tarragona: Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV.

RUEDA, Germán (1976). "La desamortización del siglo XIX en una zona de Castilla la Vieja". *Hacienda Pública Española*, núm.38, p. 201-229.

— (1981). "Estudio comparativo de las consecuencias de la desamortización de tierras en tres zonas de Europa: Departamento del Norte (Francia), Nápoles (Italia) y Valladolid (España)". *Hacienda Pública Española*, núm.69, p. 107-123.

— (1997). *La desamortización en España: un balance (1766-1924)*. Madrid: Arco Libros.

— (1998a). "La desamortización (1766-1834)". Dins: *Las Bases políticas, económicas y sociales de un régimen en transformación (1759-1834)*. Madrid: Espasa Calpe, 634-714.

— (1998b). "El modelo mediterráneo de la desamortización en la formación de la propiedad liberal". Dins: *La Europa del sur en la época liberal: España, Italia y Portugal. Una perspectiva comparada*. Santander: Universidad de Cantabria, p. 37-66.

SÁNCHEZ GÓMEZ, Miguel Ángel (1992). "La desamortización eclesiástica en Cantabria durante el siglo XIX". Dins: *Iglesia, Sociedad y Estado en España, Francia e Italia (ss. XVIII-XIX)*. Alacant: Instituto Juan Gil-Albert, p. 117-137.

— (1994). *La desamortización eclesiástica en Cantabria durante el siglo XIX (1808-1889)*. Torrelavega: Ayuntamiento.

SAN MIGUEL, Evaristo (1836). *De la guerra civil en España*. Madrid: Imprenta Burgos.

SEGURA, Antoni (1993). *Burguesia i propietat de la terra a Catalunya en el segle XIX. Les comarques barcelonines*. Barcelona: Curial.

SILVEIRA, Luis Espinha da (1991). "Venda de bens nacionais, estrutura da propriedade e estrutura social na região de Évora na primeira metade do século XIX". *Análise Social*, núm.112, p. 585-612.

— (1993). "La desamortización en Portugal". *Ayer*, núm.9, p.29-60.

SIMÓN SEGURA, Francisco (1966). "La desamortización de Mendizábal en la provincia de Barcelona". *Moneda y Crédito*, núm.66, p.121-141.

— (1969). *Contribución al estudio de la desamortización en España. La desamortización de Mendizábal en la provincia de Gerona*. Madrid: Ediciones de Castilla.

— (1973). *La Desamortización española del siglo XIX*. Madrid: Instituto de Estudios Fiscales.

SOLÀ, Àngels (1974). “La desamortització del Trienni a Barcelona i el seu Pla”. *Estudios históricos y Documentos de los Archivos de Protocolos*, IV, p. 365-391.

— (1983). “Notes per a iniciar un estudi de la desvinculació”. Dins: *1er. Col·loqui d'Història Agrària. 1978*, València: Institució Alfons el Magnànim, p. 283-290.

SOLSONA, Carme (1993). “La desamortització eclesiàstica a Lleida (1838-1851)”. Dins: *I Congrés d'Història de l'Església Catalana des del origen fins ara*. Vol. I, Solsona: Arxiu Diocesà de Solsona, p. 407-421.

TOMÁS VALIENTE, Francisco (1977) [1971]. *El marco político de la desamortización en España*. Barcelona: Ariel.

— (1986). “Reflexiones finales: entre el balance, la crítica y las sugerencias”. Dins: *Desamortización y Hacienda Pública*. Vol. 2, Madrid: Ministerio de Agricultura y Economía, p.779-798.

TORRAS, Jaume (1976). *Liberalismo y rebeldía campesina*. Barcelona: Ariel.

VALLESTEROS CAMPOS, Plácida; MOLINA CAMPOS, Joaquín (1993). “Proceso desamortizador durante el Trienio liberal, años de 1820 a 1823 en la ciudad de Chinchilla”. *Anales del centro de Albacete. UNED*, núm.12, p. 187-203.

VICEDO, Enric (1995). “Desamortització i reforma agrària liberal a les terres de Lleida”. Dins: *El món rural català a l'època de les revolucions liberals. 1. Ponències*. Cervera: Centre associat UNED, p. 85-119.

VILLANI, Pasquale (1964). *La vendita dei beni dello Stato nel Regno de Napoli (1806-1815)*. Milà: Banca Commerciale Italiana.